

Fűzfa Balázs

Határtalan irodalom(tanítás)?

Mióta magyartanításról tulajdonképpen beszélhetünk, azaz nagyjából a 19. század közepe óta, Magyarországon az irodalomtanítás privilegizált helyzetben volt az oktatás egészét tekintve. 1920 után azonban a történeti változások miatt egészen furcsa dolog következett be a teljes magyar nyelvterületet tekintve: a trianoni béke nemcsak az országhatárokat, hanem az irodalomtanítás prioritásait is átírta. A magyar iskolák, a magyar tanárok [sic!] és diákok jelentős része kisebbségi sorsba kényszerült. Jó esetben megmaradt a magyar nyelvű iskolájuk, és ők megmaradhattak abban továbbra is magyarul tanuló vagy tanító diákként, felnőttként, de attól kezdve az élet dimenziói – hol lassabban, hol gyorsabban, de egyértelműen – megváltoztak körülöttük.

Hamarosan új irodalomtankönyvek kerültek a kezükbe – eddig majdhogynem ismeretlen szomszéd országok lényegében ismeretlen szerzőivel. Maholnap román, szerb, ukrán, szlovák, német, szlovén, horvát nyelven szóltak az érettségi tételeknek minimum a bevezetői, az iskolák feliratai, az osztálynaplók, olykor már így zajlottak az értekezletek is. Szinte minden határainkon kívülre került alap- és középfokú iskoláról elmondható, hogy egyre nehezebbé, periférikusabbá váltak a magyar nyelven való létezés lehetőségei ezekben a belül még magyar, kívülről gyakran egyre kevésbé magyar épületekben, városokban, falvakban, országokban.

Különös azonban, hogy ez a fajta fokozódó beszorítottság, korlátozottság, önállótlanosítás, értékvesztés a többségi helyzetben lévő, anyaországbeli oktatási rendszerrel szemben nemcsak egyfajta ellenálláshoz vezetett a tanárok és a taneszközkészítők, oktatásirányítók részéről, hanem mára egy váratlan jelenségcsoport origója is lett.

Ennek pedig az a lényege, hogy a fent felsorolt, Magyarországgal határos országokban – 2025-ben szerencsére még a legkisebb lélekszámú nemzetiségi területeken, Burgenlandban, Szlovéniában és Horvátországban is vannak magyar iskolák – az irodalomtanítás szemléletmódja és módszertana, illetve kánonja nem a magyarországi trendeket követte az elmúlt évtizedekben, hanem egyre karakteresebben eltért, majd szándékosan el is fordult attól, sőt, részleteiben olykor határozottan szemben áll vele. Azaz ma már a külhoni ma-

gyarság oktatásügyi szereplőinek világ- és értékszemléletében, jelesül és itt most kiemelten az irodalom(tanítás) küldetésének felismerésében az irodalomtanítás gyakorlatának anyaországbeli helyzetével és szemléletmódjával való, ki nem mondott szembehelyezkedés érzékelhető. A magyarországi irodalomtanítás preferenciái ugyanis olyan mértékben változtak meg az utóbbi 10-15 évben, s távolodtak el minden modern, józan európai mértéktől és megfontolástól, hogy az ma már tolerálhatatlan azon magyar nyelvű, de nem magyarországi iskolák és oktatási szereplők számára, akik nem tartoznak az oktatási miniszter nélküli magyar oktatásügy alárendelt szereplői közé, hanem elkötelezettjei a modern szemléleten alapuló oktatásnak, irodalomtanításnak.

Ennek okán meglepetéssel, egyben persze *határtalan* örömmel olvashatunk ilyesféle mondatokat például Váradi Izabella kolléganő¹ kérdéseimre megfogalmazott válaszaiban Bukarestből:

A tantervek [ti. a romániai magyar nyelvű középiskolákban] nem írnak elő műlistát, a tanároknak szabad műválasztási joguk van. A középiskolai tantervekben vannak ajánlott művek, de ezek közül szabadon választhat a tanár. [...] A tankönyvválasztás teljesen szabad [...]. Az V–VIII. osztályos szövegek jellemzően kortárs vagy könnyebben érthető XIX. századi írások. [...] XII. osztályban tanulnak leginkább kortársakat, bár korábban is, egy-egy műfaj evolúcióját követve találkoznak kortárs szövegekkel. A tanterv rengeteg ponton ad lehetőséget kortárs szövegek értelmezésére. [...]²

Hasonlóképpen fogalmaz a Szabadkán tanító Móra Regina³ kolléganő is: „A kortárs irodalom bőven benne van [a tananyagban], ha éppen nem az a központi téma, de ajánlott olvasmányként vagy párhuzamként akkor is ott van. [...] A középiskolás tananyagban is ott a párhuzam, motívumok, újraírások stb. alapján érintjük a kortársakat, még ha éppen ókorról stb. beszélünk, akkor is. Kimondottan pedig a negyedik osztályban részletezzük.”⁴

1 A bukaresti Országos Curriculum és Értékelési Központ magyar nyelv és irodalomért felelős tanácsosa, korábban a nagybányai Németh László Elméleti Líceum [Gimnázium] magyartanára és igazgatója.

2 Váradi Izabella szíves közlései 2025. február 18-i e-mailjében.

3 A szabadkai Svetozar Marković Gimnázium és az Ivan Sarić Műszaki Iskola tanára, Gion Nándor-díjas prózaíró.

4 Móra Regina szíves közlése 2025. február 25-i e-mailjében.

Úgy tűnik tehát a fenti sorokból, hogy – ha nem is a határainkon belüli, de mégiscsak magyar iskolákban – elképzelhető, sőt, létezik (!) irodalomtanítás a csökevényes, idejétmúlt, 19. századi szemléletű, magyarországi rendszertől eltérően is – mégpedig magyar nyelvű rendszer! Létezik szabad tankönyvválasztás, létezik a kortárs irodalom tanításának preferenciája, létezik jókedvű és örömmel teli, a gyerekek számára élvezhető irodalomtanítás!⁵ Nem csak olyan, amelyik minden gesztusával elidegeníti a gyereket az olvasástól és az irodalomtól – mint ahogyan ez ma itthon történik. Utóbbi talán abból a buta feltételezésből kiindulva teszi ezt, hogy elhiszi a közhelyes megállapítást: „[...] elég sokáig megvolt az emberiség olvasás nélkül, sajnos most ugyanez következik a civilizáció történetében, úgysem tehetünk ellene semmit”.

Kétségtelen, hogy a kultúrában másképpen működnek a Wallerstein-féle centrum–periféria-viszonyok, mint a gazdaságban. Valószínűleg ezért lehetséges, hogy Romániában a román nyelv segítségével előbb olvastak az egyetemi tanárok az 1960-as és 1970-es években – s persze rögvest továbbadták ezt a tudást diákjaiknak – Gadamert, Bahtyint és Todorovot vagy Wellet–Warrent,⁶ mint magyarországi kollégáik, akik tulajdonképpen csak 1990 után férhettek hozzá a saját nyelvükön effajta szakirodalomhoz. S azt is tudjuk, hogy ugyanígy

5 Váradai Izabella minapi (2025. július 25.) Fb-posztjában ír egy csíkszeredai szakmai továbbképzésről, mely a Bolyai Nyári Akadémia keretein belül zajlott ezzel a címmel: *A jóllétértés fejlesztése az élményközpontú irodalomoktatásban*. Ezek szerint ők odaát, kisebbségi helyzetben (!) már nem is csupán az élményközpontú irodalomtanításról mint vágyálomról beszélgetnek, hanem azon belül is továbbléptek...!? – És hol tartunk mi? Lássuk be, hivatalos továbbképzésen Magyarországon elképzelhetetlen egy ilyen tematikus cím. Hiszen ez a lényegét ragadja meg, s ráadásul közerthető módon beszél! Mi kellene ennél több továbbképzésen s akár irodalomórán is? Hogy mindenki élményeket szerezzen, érezze jól magát, és kész! Az egész irodalomtanítás bizony ilyen egyszerű lenne, ha igazán akarnánk ezt, s ha volna rá elég erős hatalmi és szakmai szándékunk. Úgy kellene tennünk, hiszen ők teszik a dolgukat, mert ők sokkal inkább mernek kisebbségi helyzetben is szabadok lenni, mint mi ideát többségi helyzetben. Lásd ugyanezeket a kérdéseket-válaszokat tudományosan is megalapozva a szerzőtől: VÁRADAI Izabella, *Kell-e szabadság az irodalomtanításban, és ha igen, akkor miért nem?*, Korunk 2025/4., 31–36.

6 Láng Gusztáv és Bányai János szíves szóbeli közlései nyomán. Lásd ugyanerről *Kánonok (h)arca avagy „ki viszi át...”. Irodalomta(la)nítás Magyarországon 1978–2020 között* című dolgozatom. FÜZFA Balázs, *Kánonok (h)arca avagy „ki viszi át...”. Irodalomta(la)-nítás Magyarországon 1978–2020 között = Kötelezők emelt szinten Dantétól Lázár Erving, szerk. PAPP Ágnes Klára – SEBŐK Melinda – TÖRÖK Lajos, KRE–L'Harmattan, Budapest, 2023, 9–27., illetve a Vigilia karácsonyi körkérdésére adott válaszmom megfelelő részeit: FÜZFA, *Otthon*, Vigilia 2024/12., 1096–1098.*

történt ez Újvidéken, ahol a szerb nyelv közvetített Nyugat és Kelet között. Nem véletlenül lett az irodalomtanár- és irodalomtudós-képzés egyik fellegrvára az újvidéki, amúgy meglehetősen kicsi tanszék az Új Symposionnal és a Híddal együtt, s a szintén nem túl nagy kolozsvári Magyar Tanszék a Korunkkal és az Utunkkal egyetemben. Az ottani nevek – Sinkó Ervin, Bori Imre, Bányai János Újvidéken, illetve Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Dávid Gyula, később pedig Cs. Gyimesi Éva, Egyed Emese egyetemi tanárok, illetve Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Páskándi Géza írók, költők Kolozsváron – fémjelzik a hőskorszak történéseinek jelentőségét. Gondoljunk bele, vajon hány név maradt fenn a szegedi, debreceni, budapesti – és a valamivel később alapított miskolci, pécsi, egri, nyíregyházi, szombathelyi – magyar tanszékek világából a mai (irodalompedagógiai) közbeszédben? Létszámarányosan egészen biztosan kevesebb, mint amennyi a kolozsvári vagy az újvidéki magyar tanszékek oktatóinak nevei közül ma is elevenen él a magyartanárok tudatában. Nem véletlen, hogy az oktatók mindkét helyszínen ma is elkötelezettjei a közoktatásbeli irodalomtanításnak, tanártovábbképzéseknek, tankönyvírásnak – ami a magyarországi egyetemek irodalom tanszékeiről aligha mondható el.

Nézetünk szerint mivel az újvidéki és a kolozsvári egyetemi oktatók előbb találkoztak a szövegközpontú, strukturalista, hermeneutikai világ- és szövegolvasatok lehetőségeivel, ezért mintegy két-három évtizeddel megelőzték magyarországi kollégáikat, akik nagyjából 1985 és 1995 között kezdtek ráébredni a (poszt)modern irodalomtudomány létezésére és az irodalomtanítás megújításának szükségességére. Gondoljunk bele, hogy Romániában már több mint két évtizede tantervileg is lehetséges a hermeneutika alapú „megértő irodalomtanítás” Orbán Györgyi-féle rendszere – egyéb alternatívák mellett –, a Vajdaságban pedig a sok kötöttség ellenére is tematikusan sokkal szabadabb az irodalomtanítás ma is. Egy új, 8. osztályos tankönyv szövegei 90%-ban (!) a legmodernebb magyar irodalmat tartalmazzák Dragomán Györgytől és Grecsó Krisztiántól Garaczi Lászlón keresztül Háy Jánosig és Szabó T. Annáig, Tóth Krisztináig. Ehhez a névsorhoz (ismétlem: 8. osztályról van szó!) nemigen lehet mit hozzátenni!⁷

*

7 Bence Erika és Kuktin Erzsébet kiváló vajdasági tankönyvszerzők 8. osztályos (!) irodalomtankönyvében többek között az alábbi szerzők szerepelnek: Gion Nándor, Orbán Ottó, Tóth Krisztina, Kertész Imre, Garaczi László, Dragomán György, Domonkos István, Szabó T. Anna, Fenyvesi Ottó, Tolnai Ottó, Grecsó Krisztián,

Közbevetőleg: vizsgálódásra érdemes lenne egyébként az a kérdés is, hogy vajon miként történhetett, hogy míg itthon csak egy-egy árva igazi posztmodern költő és író volt a hatvanas-hetvenes években (Tandori Dezső és Mészöly Miklós), addig a határainkon kívül minden nagyobb régi országrészben akadt legalább egy igen jelentős mindkét műnemben (Tózsér Árpád, Szilágyi Domokos, Tolnai Ottó, illetve Gion Nándor, Grendel Lajos, Szilágyi István). Ezzel azt a tézist is igazolhatnánk, hogy nemcsak az irodalomtudomány és az irodalomtanítás, hanem maga a szépirodalom is sokkal innovatívabb volt a határainkon kívül, mint azokon belül a huszadik század második felében, a rendszerváltás(ok) előtt?

*

Vajon miképpen lehetséges, hogy egy relatíve kisebb létszámú, ezáltal talán áttekinthetőbb, de hatalmon kívüli helyzetben lévő oktatási alrendszer Romániában és a Vajdaságban gyorsabban mozduljon a modernség felé, mint egy – ráadásul még a hatalmat is birtokló – országos, többségi helyzetben lévő nagyobb rendszer idehaza? Vajon mi a magyarázata annak, hogy a hatvanas–hetvenes–nyolcvanas évek Romániájában és Jugoszláviájában – Csehszlovákiájában is, de Burgenlandjában mindenképpen⁸ – szabadabban gondolkodhattak és oktathattak a tanárok irodalmat, netán írhattak tudományos dolgozatokat, esszéket az irodalommal foglalkozók, mint Magyarországon? Ha ugyanis kézbe vesszük az említett Új Symposium Tolnai Ottó, Domonkos István, Sziveri János, a Híd Bori Imre, Szeli István, Bányai János neve fémjelezte számaint vagy az Utunk Kiskatedra-rovatát, melyben Láng Gusztáv (szak)középszintű diákok (!) irodalommal kapcsolatos kérdéseire válaszolt hétről hétre ma már szinte felfoghatatlan természetességgel és közérthetően, akkor ezt láthatjuk s nem más: a szellem szabad szárnyalásait. A megszokottól nagyon eltérő, másfajta irodalomszemlélettel, érdeklődés- és beszédmóddal találkozunk például ezekben a Láng Gusztáv-féle kisesszéekben, mint

Térey János, Esterházy Péter, Szilasi László, Bródy János–Koncz Zsuzsa, Grendel Lajos, Oravecz Imre, Tandori Dezső, Baka István, Parti Nagy Lajos... (BENCZE Erika – KUKTIN Erzsébet, *Olvasókönyv* 8., Zavod za udžbenike, Belgrád, 2021). Impozáns névsor – de hiszen ez az igazi, a valóságos mai magyar irodalom! Lásd még ehhez: FÜZFA, *Irodalom[tanítás]* Kormányeltörésben. *Elfelejtett versek* I., Híd 2025/1–2., 136–143.

8 Ahol jellemzően ma már három nyelven – német, horvát, magyar – oktató gimnázium is létezik, például Felsőőrön (Oberwart)!

amilyeneket az adott korszak magyarországi irodalmi termékeiben, például folyóirataiban, irodalomtankönyveiben olvashatunk. Nemigen lehet egy lapon említeni a fenti kiadványokkal (természetesen egy időben az Utunk első, esetleg második oldala is Ceaușescuval volt tele) a szocialista realizmus mellett elkötelezett itthoni irodalmi folyóiratokat. Egyedül a Mozgó Világ hasonlítható hozzájuk a nyolcvanas évek fordulója körüli években. Nincsen más, tágabb horizontú folyóirat e tájon, amíg „természetesen” ezt is be nem szántják 1983-ban.

Ha kényszerűen elfogadottnak is tekintjük, hogy 40-50 évvel ezelőtt a magyarországi irodalomtanítás éppen csak cammogott a nyugati – s ezek szerint részben a keleti – kultúrák szabadabb levegőjű, tematikusan oldott, olvasásra biztató, kulturális reflexiókra és önértelmezésre felkészítő szemléletű irodalomtanítás-módszertanai után, akkor is kérdés marad, hogyan értsük meg, hogy a kolozsvári, székelyudvarhelyi, brassói, sepsiszentgyörgyi, marosvásárhelyi, nagyváradi, nagykárolyi, székelykeresztúri, kézdivásárhelyi, szatmárnémeti, aradi és kovásznai, nagyenyedi, temesvári középiskolások ilyen kérdéseket tettek fel 1982/83-ban Láng Gusztávnak, a Babeș–Bolyai Tudományegyetem tanárának, aki 55 részben válaszolt a diákok kérdéseire egy tanéven keresztül: „A székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Líceum XII/C osztályának tanulói kérdezik: Kedvenc költőink közé tartozik Dsida Jenő. Kíváncsiak volnánk, mely szempontok szerint (ha van ilyen, s ha ezeket nem csupán az iskola padjaiban ülöknek tanítják), milyen »lépésekben« közelíti meg az esztéta Dsida *Nagycsütörtök* című költeményét.”⁹ Ízlelgesük egyenként a kifejezőmód báját, az érdeklődő középiskolások stílusfinomságait: „Kedvenc költőink közé tartozik Dsida Jenő.” – „Kíváncsiak volnánk, mely szempontok szerint...” – „milyen »lépésekben« közelíti meg az esztéta”... Ma már elképzelhetetlen ez a beszédstílus...

Egyáltalán: Dsidát olvasnak a középiskolások, tudják, hogy van egy ilyen nevű költő, ráadásul ő az egyik kedvencük! Konkrét versét is ismerik, és még rá is mernek kérdezni annak értelmezésére!¹⁰ Lássuk

9 LÁNG Gusztáv, *Kiskatedra*, Vas Megyei Pedagógiai Intézet, Szombathely, 1992, 222. (A kötet második, kiegészített, kiadása: KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1993.) Az Utunk digitális formában szabadon hozzáférhető egy könnyen kezelhető felületen (az az érzésem, ebben is innovatívabbak kollégáink odaát, mint mi ideát: <https://digiteka.ro/publikacio/utunk> [2025. július 30.]).

10 Magától a szerzőtől, Láng tanár úrtól tudom, hogy ezek nem manipulált kérdések, hanem eredeti levelek voltak, melyeknek szövegezésébe a szerkesztő csak a legszükségesebb mértékben avatkozott bele. Átlagosan 5-6 ilyesfajta levélkérdés érkezett hetente az Utunk szerkesztőségébe!

be, hogy a mai, 2025-beli Magyarországon a fenti, diákoktól idézett mondatok sajnos sem tartalmukban, sem megfogalmazásmódjukban nem életszerűek. A magyarországi irodalomtanítást elszenvedő fiatalok azokban az években – magam is közéjük tartoztam már végzős egyetemistaként –, amikor a romániai magyar középiskolások ilyen kérdéseket tettek fel, a lehető legsematikusabb kategóriákban gondolkodtak, a lehető legminimalistább magyarázatokat keresték az irodalmi művek által feltett kérdésekre, sőt, nyugodtan hozzátehetjük: a teljes tananyagot az irányzatosság, az ideologikusság, a pártosság uralta. Dsida Jenő egyetemes magyar költő pedig vállalt és tudatos, hangsúlyozott katolikussága miatt nem volt része, mert éppen e vallásos elkötelezettsége miatt nem is lehetett része a magyarországi kánonnak¹¹ – még a magyar szakos egyetemisták sem találkoztak a nevével, nemhogy az általános vagy középiskolások!

*

Ha kezünkbe vesszük a mostani magyarországi „hivatalos” irodalomtankönyv-család tagjait, azt látjuk, hogy dátumszerű frissességük ellenére szellemiségük, szemléletmódjuk felett igencsak eljárt az idő. Pontosabban szólva ezek a könyvek soha nem is voltak szinkronban a jelen tudományos irodalomszemléletével. Egyértelműen kimondható, hogy már az alapértékek kiválasztásában is – enyhén fogalmazva – szarvashiba történt: hiszen egy ízléssel és mértékkel szabott tankönyvben Herczeg Ferenc hogyan is lenne együtt említhető Petőfi Sándorral, Ady Endrével, József Attilával?¹²

Ha megnézzük, hogy egy azonos kategóriába tartozó, azaz kötelező szerző hány oldalt kap a 11.-es középiskolás irodalomtankönyvben, akkor bizony a tankönyvszerzők kínjaival is szembesülhetünk. Míg Babitsra 34 (!), Kosztolányira 24 oldal jut, addig Herczegre mindössze 14. Attól tartok, egyszerűen nincs róla elég mondandójuk a szerzőknek – nem lényegtelen, hogy az egész mai irodalomtörténet-

11 Különösen érdekes kérdés, hogy lényegében ma sem az, pedig a jelen évtizedek kurzusaiban ugyanazon okokból éppenséggel akár divatos is lehetne.

12 A nem szakmabeliek közül talán sokan nem tudják, hogy ez bizony jelenleg így van: a tíz legfontosabbnak kiemelt kötelező szerző közül összértékét (értéktelenségét!) tekintve mindenképpen „kilóg” Herczeg Ferenc – a magam részéről egyenesen károsnak tartom az ő ilyen hangsúlyos szerepeltetését a tananyagban. A NAT-ba való 2020-as bekerülésekor újraolvastam 15-20 kötetnyi regényét s drámáját, és egyetlen olyan mondatot nem találtam bennük, amely egy mai középiskolás számára izgalmas, érdekes, épülgető önreflexiója szempontjából releváns lehet.

nek sincs releváns közlendője vele kapcsolatban, egyszerűen és természetesen módon kimaradt – joggal – a posztmodern kori recepcióból. Emiatt abszolút hiányzik a magyartanárok generációinak tudatából, illetve az egész kánonból, és ezért jelenleg egyszerűen nem tud vele mit kezdeni a tanítási gyakorlat.

Hasonlóképpen kezelhetetlen kérdés a NAT sarkalatos, kiinduló állítása, mely úgy szól, hogy csak a lezárt életműveket tekinti tanítandónak.¹³ Ez egy indokolhatatlan, egészen különös kijelentés. Itt hozhatnánk ismét szóba, hogy a határainkon kívüli iskolákban az irodalom tantárgy anyagának jelentős része a mában keletkezik, a máról szól és a ma nyelvén beszél. Ez így lenne természetes nálunk is, ahol azonban a 19. századi irodalomesztétikák kedvében járva például csakis az előrehaladó szerkezetű epikus művek és a metaforákban gondolkodó versképletek érdemesek arra, hogy tanítás tárgyai legyenek. Vajon miért van ez így? Csak nem azért, mert a Nemzeti Alap-tanterv (elfogadva 2020. január 31-én, pénteken, kb. 22.00 órakor!) „hazafiasítás”-ának felelőse a Nyugatot egy „kis zsidó lapocská”-nak nevezheti, az egyik legnagyobb magyar posztmodern prózaíróról pedig azt mondhatja, hogy „az embernek nehezen nevezhető Spiró György”, a posztmodern egy másik nagy alakjáról pedig ilyesmit mondhat: „Esterházy kultúraromboló, tehát nem kell tanítani”?¹⁴

Miféle döntéshozói, rendszerbeli tévedéssorozat szükséges ahhoz, hogy nemcsak minden jóízűségnek, esztétikai értékítéletnek, hanem a legszebb értékeknek, az emberségnek, a barátságnak, a szabadságnak, a megértésnek, a szolidaritásnak a semmibevétele révén és ezek helyett egy hagymázás történelem- és irodalomképet preferáló személy irányíthatja ma Magyarországon az irodalomtanítás minden szegletét (NAT, Kerettanterv, érettségi szabályzat, OKTV, tankönyvírás), akinek nézetrendszere az emberiség legrosszabb eszméivel rokon (ne feledjük, hogy az ő nyomására került bele a NAT-ba Herczeg mellett Tormay Cécile, Szabó Dezső és Wass Albert, Nyirő József is – közülük Wass Albert szintén kiemelt helyzetben!)?¹⁵

13 „A magyar nyelv és irodalom tantárgyak kötelező törzsanyagában csak lezárt, biztosan értékelhető életművek szerepelnek.” = *Nemzeti Alap-tanterv*, Magyar Közlöny 2020/17., 301.

14 SÁNTA Szilárd, *Hogyan gondozd a magyarodat*, Új Szó 2015. július 15. = <https://uj szo.com/velemen y/hogyan-gondozd-a-magyarodat> [2025. július 15.]

15 És vajon miféle tévedéssorozat-egybejárás szükséges ahhoz, hogy ugyanezt a személyt 2025. március 15-e alkalmából a legmagasabb szintű tudományos kitüntetéssel, Széchenyi-díjjal jutalmazzák annak ellenére, hogy kimutatható tudományos munkássága nincsen (neve nem szerepel az MTMT-ben)?

*

A fentiekkel szemben a 2025-ös romániai magyar érettségi fő műelemző tétele (I.) Pilinszky János *Magamhoz* című verse. A II. tétellel pedig a *Bánk bánnal* kapcsolatos kérdéssort kapnak a gyerekek egy olyan, háromnegyed oldalnyi motiváló szakirodalmi részlethez kapcsolódva, amely 2024-ben jelent meg (!) – tehát joggal nevezhető a legmodernebbnek.¹⁶ A III. tétel instrukciója pedig így hangzik: „Írjon értekezést körülbelül két oldal terjedelemben *Emberi kapcsolatok ábrázolása az epikában* címmel egy ön által választott magyar szépirodalmi mű alapján! Értekezését egyetlen irodalmi alkotás alapján írja meg, figyelembe véve az alábbi értelmezési szempontokat!”¹⁷

Ha megnézzük a magyarországi érettségi-feladatlapot, azt látjuk, hogy az sokkal szakmaibbnek tűnik, ám ha alaposabban megvizsgáljuk, észre vesszük, hogy ez a szakmaiság csupán ismeretközpontúságot jelent. Egy közepesen nehéz szövegértési feladat után egy irodalomtörténeti-elméleti tesztsorozat (!) következik, melyet egy műértelmező esszé vagy (választhatóan) egy témakifejtő dolgozat (500-800 szóban) zár. Gyötrelmes ez az egész feladat- és tesztsor, nem csoda, hogy a diákok megkönnyebbülve jönnek ki az érettségiről a Tévé-híradóban.

Külön kérdés, hogy ha a végén valaki a témakifejtő dolgozatot választja, akkor az érettségijének mintegy 30%-a nem is kapcsolódik szorosán az irodalom tananyaghoz. Ha ideszámoljuk azt is, hogy a szövegértési feladat gyakran szintén nem irodalmi témájú, akkor azt kell mondanunk, hogy a hazai magyarérettségi félúton jár egyfajta műveltségi intelligenciateszt, másfelől egy számonkérő jellegű vizsgabeszámoló között. Szellemi izgalmat nem okoz a vizsgázónak, csakis stresszt. Egészen biztos, hogy nálunk az egész irodalomtanításból, így az érettségiből is kimarad nemcsak az élmény, hanem a kreativitás is. Talán éppen ez a legnagyobb baj?

Sokkal jobbnak tartom a romániai érettségi szemléletét, illetve az ottani tételeket az alábbiak miatt: 1. Egy posztmodern verset adnak elemzésre (Pilinszky) – ez azt jelenti, hogy a diákok a tanítás során is találkozhatnak hasonlókkal, és így meg is tudnak birkózni az elemzésükkel. 2. A *Bánk bánt* a legfrissebb szakirodalommal kapcsolatosan

16 A motiváló szövegrészlet forrása: MILBACHER Róbert, *Ködképek az irodalom határán*, Magvető, Budapest, 2024.

17 A romániai érettségi feladatlapot Váradai Izabella bocsátotta rendelkezésemre.

értelmeztetik a vizsgázókkal. 3. Az utolsó kérdés pedig a lehető legszabadabban megfogalmazott feladat, ráadásul a vizsgázót a saját élményvilágának feldolgozására készíti az általa olvasott művek segítségével – nem valamiféle unalmas kötelező olvasmány internetes zsugorítmányváltozatának sematikus és bebiflázott visszamondására kényszeríti.

Mindazonáltal jómagam ideálisnak alapvetően egy olyasféle érettségi tekintenek, mint amelyet Nógrádi Gábor javasolt humorosan, de nagyon is komolyan veendően a 2025-ös írásbeli érettségi napján Fb-oldalán:

1. „Írj anyák napja alkalmából egy legalább 8 soros verset bármilyen formában édesanyádnak vagy nagymamádnak!
2. Értékelj és ajánld másoknak egy rövid – harminc sornál nem hosszabb – dolgozatban/esszében a legkedveltebb regényedet vagy filmedet (filmsorozatodat)!
3. Javítsd ki a következő szöveget, amely tele van értelmi hibával! (Itt egy rontott szépirodalmi vagy más jellegű szöveget idézünk.)
4. Írj a mesterséges intelligencia egyik – képalkotásra alkalmas – programja számára (pl. ChatGPT, Copilot stb.) egy promptot (egy nagyon pontos utasítást), hogy készítsen képet arról *A Pál utcai fiúk*-jelenetről, amikor a beteg Nemecek a grondon öltre kapja a vörösingesek vezérét, a nagy Áts Ferit!
5. Stb.”

*

Két könyvet szeretnék még felmutatni, példaképpen az innovatív tantárgyfejlesztésre Romániából. Az egyik kötet, melyben kitűnő feladatokat találhatunk, az *Iránytű* címet viseli.¹⁸ A Magyarországon megszokott kánon mellett hangsúlyosan szerepelnek benne az idehaza lényegében – a tananyagban végképp – ismeretlen, az egyetemes magyar művelődés- és irodalomtörténetben azonban igen fontos szerepet játszó szerzők és művek: Kuncz Aladártól a *Fekete kolostor*, Kós

18 GÁL Ilona-Gyöngyi – VÁRADI Izabella – PUTOIVITS Tünde – VARGA-BRESSEL Cristiane-Emese, *Iránytű. Segédkönyv érettségizőknek magyar irodalomból*, Kedvenc, Székelyudvarhely, 2025.

Károlytól a *Varjú nemzetség*, Tamási Árontól a *Kivirágzott kecskeszarvak*. A mintafeladatsorokban pedig például ilyen kérdések-feladatok hangzanak el (!): „[az idézett szövegrészlet] párhuzamot fedez fel Visky András *Kitelepítés* és Tompa Andrea *Sokszor nem halunk meg* című regényei között”¹⁹ (a kérdés az, hogy igaz vagy hamis ez a kijelentés). Maradjon költői a kérdés: vajon hány magyartanár (nem diák, hanem magyartanár!) olvasta az utóbbi évek két legizgalmasabb, legfontosabb – nem melleleg jól tanítható – regényét Magyarországon? Egyet-egy talán, de mindkettőt!?

A másik kötet egy Erdélyben ötven éve (!) zajló tantárgyverseny – a neve is milyen szép: „magyar nyelv és irodalom olimpia”! – emlékeit gyűjti össze *Anyanyelv és lelkiismeret* címmel, majdnem félezer oldalon, műnyomó papíron kibocsátva, kemény borítóval: méltó küllemmel és rendkívül alapos szerkesztői munkával – Dáné Szilárdnak köszönhetően, Szilágyi István *Anyanyelv és lelkiismeret*²⁰ című bevezetőjével, mely annak idején az Utunkban jelent meg az első versenyről szólva. Elég ebbe a vaskos kötetbe csak belepillantani, hogy megértsük, mit jelent a hagyomány és az innováció egyszerre való jelenléte egy tantárgy szemléletében és életszerű gyakorlatában.

*

És szabadjon a legvégére egy személyes emléket felidézni: ez év tavaszán Szovátán, az európai színvonalú, csakis magyar pedagógusok továbbképzési számára épült Teleki Oktatási Központban tartottam nagyelőadást majd félszáz magyartanárnak Ottlik Gézaról, jelesül természetesen az *Iskola a határonról*. Megható volt számomra már a felkérés gesztusa is, hiszen éppen most végeztek (2024-ben) azok a diákok Magyarországon, akik már „ottlikmentesen” érettségizhettek. Mint tudjuk, a 2020-as „*Újnat*” óta az egyik legjobb magyar regény – és persze messze a legkiválóbb iskolaregény –, amely ráadásul az egyik legfontosabb olyan szövegmű, amelynek segítségével magának az irodalomnak a lényege, értelme, mibenléte közelíthető meg, már nem kötelező része a tananyagnak. Mintegy négy évtizednyi regnálás után kikerült a NAT-ból, sőt, a szerző neve sem szerepel abban. Vajon miféle végzetes tévedéssorozat vezethetett bennünket idáig? – tehetjük fel újra a kérdést.

19 Uo., 129.

20 Utunk 1971/15., 1.

– És én ebben a helyzetben, immár fél évtizednyi oktatásbeli „otliktalanság” után negyven-ötven kolléganőnek és kollégának beszélhetek a kedvenc szerzőmről és az ő nagyregényéről? Micsoda katarzis lesz ez számomra! – gondoltam már hetekkel az esemény előtt.

És akkor ott, előadásom kezdetén, a Teleki Központ hegyre néző hatalmas ablakaiban valószínűtlen álom látványa tárult elénk április 11-én, a költészet napján: elkezdett esni a hó, éppen ugyanolyan varázslatos, teremtő szabadsággal, ahogyan a regényben: „[s]űrű, nagy pelyhek kezdtek szálldosni az ablak előtt, kerengtek, imbolyogtak, ráérősen himbálódtak lefelé, néha még fölfelé is. [...] A tanterem ablakait szinte elvarázsolta ez a kavargó, fehér színjáték; mintha egy óceánjárón utaznánk valahová, nem tudtam levenni a szemem az egyhangú és csodálatos látványról. Részeg lett az ember, olyan hirtelenül érkezett a hóesés. Erre a lehetőségre nem is gondoltam.”²¹

És én akkor ott, abban a regénybeli és a valóságos hóesés valószínűtlen együttlétezése teremtette részeg szabadsághalmazban – hiszen arról beszélhettem, amiről itthon már nincs értelme szólni magyartanár-továbbképzésen – elhittem, hogy mégiscsak megtalálhatók az egymás felé vezető utak.

*

Jómagam bő négy évtizede vagyok a magyartanítás és a magyartanárképzés részese pedagógusként és irodalomtörténészként. Egy csodálatosan szabad korszak – 1978–2020 – után jelenleg egy lehangolóan szomorú és szárnyaszegett időszakban. Sajnos soha nem találkoztam olyan kísérlettel, konferenciával, kötetrel, amely a magyarországi és a nem-magyarországi irodalomtanítási műhelyek találkozását és tapasztalatátadását tűzte volna ki célul. Soha nem hallottam az egymáskeresés, a módszertani eszmecsere, a közös ötletbörzék megteremtésének szándékairól – hacsak a magam szerény kísérleteit nem tartom számon ekként, hiszen *A 12 legszebb magyar vers*-program Petőfi-, Ady-, illetve Kosztolányi-konferenciáinak Nagyváradon, Koltón, Nagyváradon és Szabadkán–Újvidéken ez is céljuk volt 2007 és 2013 között a közös Nagy Versmondásokkal és egymás meghallgatásával arról, hogy melyik országban hogyan tanítjuk a *Szeptember végéig*, a *Kocsi-út az éjszakában* és a *Hajnali részegséget*.

21 OTTLIK Géza, *Iskola a határon* = <https://mek.oszk.hu/02200/02285/02285.htm> [2025. július 28.]

Azért gondolom mégis, hogy még minden visszafordítható Magyarországon, mert akkor ott, Szovátán, amikor Ottlikről és az *Iskola a határonról* beszélhettem a hőésés katarziséban, félszáz magyartanársugallatos és biztató figyelmében fürödve, megéreztem, hogy talán van remény. Talán mégiscsak, minden ellenkező jel és minden mai rettenet ellenére egyszer majd bizonyosan győz a józan ész, és megint lesz kreatív és szabad, élményközpontú irodalomtanítás Magyarországon.²²

22 Köszönöm Bence Erika, Móra Regina és Váradi Izabella tanárnőknek a dolgozat elkészítéséhez nyújtott nélkülözhetetlen segítségét!